

Благодійна допомога воїнам і цивільному населенню в роки Першої світової війни на Чернігівщині

(за матеріалами місцевих газет)

Перша світова війна спричинила для її учасників низку гострих і винятково важливих проблем: допомога пораненим та сім'ям призваних на війну, загиблих чи покалічених, підтримка військовополонених, біженців. Небачена доти за своєю руйнівною силою війна викликала й небачений сплеск добродійності.

Як відомо, в Україні на початку ХХ ст. діяльність у сфері соціального піклування здійснювалася через мережу добродійних організацій (громадських, приватних, відомчих та ін.). З початком воєнних дій продовжили свою роботу старі, а також були започатковані безліч нових комітетів, рад, товариств, гуртків, які по можливості задовольняли потреби, викликані воєнним часом. Держава всіляко підтримувала, а часто й ініціювала, заснування та діяльність приватних і громадських благодійних організацій, що мали за мету своєї діяльності полегшення долі воїнів та їхніх сімей.

Труднощі війни відчуло на собі і населення Чернігівщини. І хоча безпосередньо бойові дії не зачіпали територію губернії, за наказом верховного головнокомандуючого з 1 серпня 1914 року Остерський, а з 6 серпня Чернігівський, Борзнянський, Глухівський, Городнянський, Козелецький, Конотопський, Кролевецький, Ніжинський і Сосницький повіти (тобто 10 з 15) перебували на воєнному стані.

3 серпня 1914 року були скликані надзвичайні Чернігівські губернські земські збори, які розглянули питання “Про організацію допомоги пораненим на війні” і прийняли постанову:

1. Вступити Чернігівському губернському земству до Всеросійського союзу земств.
2. Обрати одного представника до Всеросійського союзу земств.
3. Асигнувати Всеросійському земському союзу 100000 руб.
4. Виділити в розпорядження губернської управи до 100000 руб. на витрати, пов'язані з війною – розширення лікарень, обладнання окремих госпіталів, запрошення персоналу та інше.

Обраний на зборах губернський земський Комітет по наданню допомоги хворим та пораненим воїнам розпочав свою роботу 6 серпня 1914 року. В його функції входило: відкриття госпіталів у межах губернії; обладнання лікувальних закладів; організація розподілу хворих та поранених по повітах; фінансування повітових комітетів.

Перше засідання Комітету відбулось 19 серпня 1914 року. На ньому розглядалася пропозиція військового відомства про обладнання в Ніжині трьох та в Чернігові двох госпіталів – кожний на 210 ліжок – і повітових госпіталів на 600 ліжок. В Ніжині госпіталь був готовий вже 16 серпня 1914 року.

15 вересня 1914 року з Києва пароплавом “Геркулес” до Чернігова прибули перші поранені для розташування у міських госпіталах. На Чернігівщину поранених направляли з Київського та Гомельського евакуаційних пунктів. На 19 вересня 1914 року в губернії для прийому поранених було обладнано:

в міських лікувальних закладах	– 413 місць
в земських установах	– 1315 місць
на утриманні благодійних організацій та приватних осіб	– 390 місць.

Про значний обсяг допомоги, наданої фронтовикам у перший період війни свідчать наступні факти. 26 вересня 1914 року Чернігівська міська дума спільно з повітовим земством відкрила у приміщенні Народного будинку госпіталь, розрахований на прийом 200 поранених. На 1 січня 1915 року у розпорядженні губернського Комітету допомоги було 3452 ліжка в 15 повітах губернії. Лікувальні заклади прийняли понад 8300 хворих та поранених, які провели там загалом 221261 день. Протягом 1915 року були відкриті нові госпіталі більш ніж на 100 ліжок. Таким чином, на 1 січня 1916 року губернському Комітету підпорядковувались вже 41 госпіталь та притулок, де на 3553 ліжках пролікувалось 32986 поранених та хворих.

Утримання лікувальних закладів здійснювалось: за рахунок Земського союзу – 2878 ліжок; на спільні кошти Земського союзу, земств та приватних осіб – 556; виключно на кошти приватних осіб – 119. Значну допомогу госпіталям надав Чернігівський губернський дамський комітет, який безкоштовно виготовив 19000 одиниць білизни.

Одночасно з розгортанням благодійної роботи в губернському центрі розпочалася робота в повітах.

В серпні 1914 року відбулися повітові земські збори, на яких розглядалися питання, пов'язані з війною. Так, наприклад, 6 серпня 1914 року надзвичайні збори відбулися в Острі. Вони вирішили: а) надати допомогу у збиранні врожаю та насінням, для чого відкрити кредит до 6000 руб. на прохання місцевих закладів піклування чи повітових благодійних комітетів; б) за всіма земськими службовцями, призваними на військову службу, зберегти робочі місця та заробітну платню у розмірі половини окладу для офіцерів і повного – для нижніх чинів; в) надати для допомоги пораненим воїнам земські лікарні та шкільні приміщення в Острі, Микільській Слобідці та Лютках, усього на 215–250 місць; г) призупинити витрати на окремі заходи, передбачені кошторисом на 1914 рік.

Активізації благодійної діяльності сприяло небувале патріотичне піднесення, що охопило суспільство на початковому етапі війни. “Черниговская земская газета” від 15 серпня 1914 року повідомляла: “Місто Ніжин. Населення налаштоване патріотично. Закипіла робота: організовані гуртки по виготовленню білизни для воїнів; відновив свою роботу відділ Червоного Хреста; організовується школа сестер милосердя при фельдшерсько-акушерській школі Буштета; агрономічний відділ повітової земської управи надає допомогу сім'ям призваних на війну”.

Провідна роль у благодійній діяльності належала губернському Комітету по збору пожертв на потреби війни та його повітовим відділенням. Пожертви приймалися грошима та речами. Джерелами надходження коштів були: поширення серед населення підписних листів, відрахування відсотків із зарплатні службовців, з доходів розважальних закладів (кінематографа, театру), кухлеві збори, благодійні аматорські спектаклі, концерти, літературно-музичні вечори та інше. Так, у Батурині зібрано 141 руб. 78 коп.; у Глухові концерт хору дав 300 руб.; 6 грудня в Івангороді Борзнянського повіту відбувся спектакль на користь поранених, який дав 156 руб.

Перелік пожертв налічує декілька десятків найменувань: одяг, білизна, речі особистої гігієни, поштове та письмове приладдя, тютюн, сірники, свічки, молитовники, продукти харчування (сало, м'ясо, сухарі, цукор, чай, солодощі та інше), речі для ремонту білизни, одягу і взуття. До свят – Різдва та Великодня – проводились додаткові заходи. Наприклад: у с. Вишнівка Борзнянського повіту вчителі та учні земського народного училища виготовили різдвяні подарунки – пошили кисети, в які вклали тютюн, сірники, папір і листи-поздоровлення.

Навесні 1915 року з'явилася відозва “Допоможемо солдатам зустріти Великдень”. Для цього в губернії проводилися такі заходи, як “День червоного яєчка”, “День верби”,

“День фіалок”, продаж поштових марок, значків, конвертів тощо. Всі зібрані кошти йшли на допомогу воїнам та пораненим. 15 березня 1915 року Чернігівська жіноча гімназія відправила 271 торбинку з Великодніми подарунками, в яких були чай, цукор, тютюн, солодоші, сало, голки, нитки.

Сільське населення губернії також відгукнулось на заклик допомогти сім'ям призваних на військову службу – проводився збір грошей, білизни; виорювались та засівались поля, такі родини забезпечувались паливом.

Значну допомогу пораненим та хворим воїнам, їхнім сім'ям, дітям надавали кооперативи, кредитні та споживчі товариства, позичково-кредитні каси. В “Черниговской земской газете” навіть з'явилася рубрика “Війна та кооперативи Чернігівщини”. Їхня допомога набула найрізноманітніших форм: асигнування грошей пораненим (наприклад, в с. Дроздовиця Городнянського повіту – 1000 руб.; в селах Гусавка і Слобода Чернігівського повіту – по 100 руб.); виділення коштів сім'ям призваних на війну (Митченківське кредитне товариство – 100 руб.; в с. Новий Білоус Чернігівського повіту – 100 руб.; в с. Синявка Сосницького повіту – 200 руб.; в с. Смолянка Ніжинського повіту – 100 руб. і т.ін.); відкриття лазаретів (наприклад, в селах Тополівка Сосницького повіту, Чапліївка та Алтинівка Кролевецького, містечку Короп); пошиття білизни (Старобасанське товариство споживачів пошило 100 нижніх солдатських сорочок); збирання грошей (в с. Тополівка Сосницького повіту збрали 523 руб.); трудова допомога у збиранні врожаю, обробітку землі, заготівлі дров.

Але для більшості селян війна була чимось далеким і незрозумілим. Характерна у цьому відношенні кореспонденція з Городнянського повіту, вміщена в “Черниговском слове”: “Мобілізація у нас пройшла тихо, мирно та без всяких ексцесів. Також тихо і спокійно утворюються повсюди органи опіки сімей воїнів, призваних на війну ... Населення зразу зрозуміло, що це не японська війна, яка відбувалась десь в далеких краях, а це війна у себе вдома. Але все це населення скоріше відчуває ніж розуміє, бо наше село, як завжди, ні газет, ні журналів не читає, а використовує чутки невідомого походження і часто безглузді до крайнощів”.

У патріотичному русі та благодійній діяльності брали участь усі верстви населення.

17 серпня 1914 року відбулись надзвичайні збори чернігівського дворянства. Вони одногосно ухвалили зібрати шляхом самооподаткування 100 тис. руб.; приєднатися до Загальнодворянської організації допомоги хворим та пораненим воїнам; направити половину асигнованої суми в касу Загальнодворянської організації, а іншу половину – залишити в розпорядженні Ради губернських та повітових предводителів дворянства.

Чернігівська єпархія вже 1 серпня 1914 року прийняла рішення про відкриття шпиталю в Чернігові та 15 його відділень у повітових містах. Духовенство і викладачі церковнопарафіяльних шкіл і духовних навчальних закладів придбали на пожертвувані кошти палац в с. Ляличі Суразького повіту, що належав колись графу Завадовському. Тут на початку 1915 року відкрився “Єпархіальний лазарет імені царевича Олексія”. На Чернігівщині у період війни діяли ще 6 єпархіальних лазаретів, що утримувалися на пожертвувані кошти: при Чернігівській духовній семінарії, при Василівському єпархіальному жіночому училищі, при Ніжинському Введенському жіночому й Новгород-Сіверському Преображенському чоловічому монастирях, а також в містах Остер і Мена.

Всебічну допомогу солдатським сім'ям надавали також церковні братства. На початку війни при братствах почали утворюватися спеціальні Комітети (ради) піклування про бідні родини солдатів, які воювали в діючій армії. Особливою активністю тут відзначалася діяльність Чернігівського єпархіального братства св. Михайла, князя Чернігівського. 21 листопада 1914 року Братство відправило воїнам діючої армії 1000 теплих жилетів зі

станції Чернігів та 4800 – зі станції Ніжин.

Не були осторонь благодійної роботи й Чернігівська община Червоного Хреста св. Феодосія та Товариство Червоного Хреста, що організували безкоштовні майстерні по виготовленню білизни та підготовчі курси для сестер милосердя. 2 вересня 1914 року з Чернігова відбув на фронт лазарет общини св. Феодосія у складі 5 лікарів, 16 сестер милосердя та 35 санітарів. 6 січня 1916 року “Черниговское слово” повідомляло про нагородження сестер милосердя Є.Ф. Пискунової, Л.Ф. Пискунової, М.В. Хондожевської, А.І. Білецької, Д.М. Подорванової, М.П. Подорванової золотими та срібними медалями за старанність.

На території губернії діяли й інші організації – Тимчасовий комітет допомоги сім’ям з малолітніми дітьми, Чернігівське товариство помічників лікарів, Комісія по наданню трудової допомоги постраждалим від війни вчителям та їхнім сім’ям. Всі вони надавали посильну благодійну допомогу.

Та не лише про співвітчизників піклувалися чернігівці.

31 жовтня 1914 року Всеросійський земський союз закликав: “Великим лихом війни охоплено майже половину Польщі. Надамо ж притулок бездомним, нагодуємо голодних, зігріємо братським співчуттям та турботою нещасні жертви війни!” А 7 листопада 1914 року з відозвою до українського суспільства звернулось Київське українське громадське зібрання “Батьківщина”: “Війна розорила більшу частину Польщі, місцеве населення залишилось без хліба та без домівки ... Ми, українці, завжди співчували скривдженим народам, і не залишимося байдужими і в момент тяжких випробувань. Пожертвуйте все, що можете, щоб допомогти народу Польщі!”

Незважаючи на важке економічне становище, населення губернії знайшло можливість допомогти народам Польщі, Сербії, Бельгії, Чорногорії. Вже 4 листопада 1914 року в с. Яриловичі Городнянського повіту селяни зібрали 6000 руб., із цієї суми 600 руб. постановили передати польському населенню, а 400 руб. – на відбудову Бельгії; 14 грудня в с. Вертіївка Ніжинського повіту у приміщенні земського двокласного училища було показано два спектаклі і зібрано 115 руб. 58 коп. на користь поранених і допомогу Сербії. Населення Борзнянського повіту відправило 2 січня 1915 року полякам 31 тюк та 3 ящики речей. 9 січня 1915 року відбулись надзвичайні земські збори Ніжинського повіту, які виділили на допомогу Сербії, Чорногорії і Бельгії по 500 руб., Галичині та Польщі – по 750 руб. 27 лютого 1915 року Чернігівські губернські земські збори передали на користь Бельгії 1000 руб., Сербії – 2000 руб., Чорногорії – 1000 руб.

Однією з важливих проблем воєнної доби, з якою довелося впритул зіткнутися адміністрації і населенню губернії, була проблема біженців. Адже з початком війни з театру воєнних дій вглиб Росії ринула величезна кількість людей – понад 2,5 млн. Всіх їх треба було прийняти, забезпечити житлом, іноді роботою, організувати харчування. Про надзвичайну складність проблеми говорить те, що влітку 1915 року до Державної думи Росії був внесений законопроект про виділення 25 млн. руб. на допомогу біженцям. Всі ці питання на місцях мала вирішувати земська та міська адміністрація.

Перші біженці в Чернігові з’явилися у червні 1915 року: спочатку з Галичини, потім – з Віленської губернії. Чернігівська губернія потрапила до числа небагатьох в Україні, де кількість осілих біженців була досить великою: на середину 1916 року – 36 тисяч. Переважну більшість з них становили поляки, головним чином з Люблінської та Варшавської губерній (близько 25 тис. осіб). Решта – русини із Ковельської, Холмської та Львівської губерній. Найбільше біженців зосередилось у Чернігові – понад 4,5 тис. Значну кількість людей розмістили у тих населених пунктах, що були великими залізничними вузлами – Ніжині, Конотопі, Бахмачі, Новозибкові. Для їхнього облаштування Чернігівщина отримувала певні

кошти від Центрального комітету Всеросійського земського союзу. Протягом 1915 року він перерахував у фонд Чернігівського губернського земства 140 тис. руб. Ще 50 тис. руб. у 1916 році було виділено на потреби біженців Чернігівським губернським присутством. Нарешті, для тих, хто не зміг влаштуватися на роботу, з воєнного фонду були виділені кошти з розрахунку 20 коп. добових для дорослих і 16 коп. – для дітей. Проте, цього явно не вистачало для забезпечення більш-менш нормального існування всіх біженців.

До вирішення проблем залучались різноманітні добровільні організації. Велику роботу проводило створене 1 серпня 1915 року Чернігівське міське попечительство допомоги біженцям і виселенцям: організовані пункти проживання біженців на Болдиній горі, цегельному заводі, налагоджений санітарний нагляд. По можливості члени попечительства надавали щоденну матеріальну допомогу, кошти на яку брали з добровільних пожертв та доходів від благодійних заходів (концертів, вечорів і т. ін.). Восени 1915 року тільки два благодійні вечори, організовані чернігівським попечительством, дали 962 руб. Таким же чином діяли добровільні товариства у Ніжині, Глухові та інших містах губернії. Питання про працевлаштування біженців вирішувалося головним чином за рахунок використання їх на різних господарських роботах, оскільки робочих рук після мобілізацій катастрофічно не вистачало.

З наближенням театру воєнних дій до меж Чернігівської губернії її закрили для масового прийому біженців. Акцент діяльності місцевої влади був перенесений на забезпечення транзиту біженців вглиб Росії. Завдання було надзвичайно складним, адже через губернію безперервно йшли сотні тисяч людей. За неповними даними тільки протягом серпня–листопада 1915 року через станції Ніжин, Чернігів, Бахмач і Новозибків пройшло понад 500 тис. біженців.

23 жовтня 1914 року у газеті “Черниговский край” з’явився перший некролог – на загибель підпоручика Юліана Олексійовича Ковальського де Шмідена, а 12 грудня в “Черниговской земской неделе” надрукований перший список нижніх чинів – вихідців з Чернігівської губернії – убитих, поранених та тих, що пропали безвісти. Пізніше такі списки з’являлись уже в кожному номері.

З часом перед суспільством гостро постала ще одна соціальна проблема – забезпечення майбутнього воїнів-інвалідів. Деякі з них потребували постійного догляду, а для інших треба було підшукувати посильну роботу.

Хоча офіційна преса, підводячи підсумки першого півріччя війни, стверджувала, що “економічне життя не завмерло, а продовжує розвиватись, і в особистому житті поки що ніхто нічим не обмежений”, насправді в економіці, що почала працювати на потреби війни, відбулися значні зміни і вони з часом досить відчутно позначилися на побутовому рівні. Вже в листопаді 1914 року ціни на продукти харчування, паливо, проїзд стали різко зростати. З кінця 1915 року виник дефіцит продуктів харчування. Відмічається погіршення якості продовольства, брак вугілля, дров, гасу, загострилося квартирне питання. Загальне подорожчання життя неоднаково вплинуло на різні верстви населення. Здебільшого це залежало від того, фіксованим чи нефіксованим був отримуваний прибуток сім’ї. У дещо кращому становищі було сільське населення, особливо коли родини мобілізованих почали отримувати допомогу від казни. Селяни мали власні продукти, а квартплата, плата за воду, електрику, проїзд по місту тощо не входили до їхніх видатків.

В умовах зростаючого дефіциту продуктів харчування державні органи та місцева влада запроваджували заходи для його пом’якшення. Створена в Петрограді в січні 1916 року Особлива комісія, до якої входили представники законодавчих та громадських установ, на спеціальній нараді з продовольчого питання висловила за встановлення по всій імперії трьох днів на тиждень, протягом яких не дозволялося вживання м’яса і м’ясних продуктів. У

ці дні закривалися бойні, заборонявся продаж м'яса у крамницях, ресторанах та ін. В такий спосіб влада намагалася скоротити споживання м'яса і зберегти худобу. Проте, бажаних результатів це не мало. На кінець 1916 року в урядових колах порушувалося питання про послаблення згаданого закону. Намагання влади покращити життя, запобігти розрусі й сповзанню в безлад не давали очікуваних результатів.

Із середини 1915 року у більшості фондів, товариств, комітетів джерела фінансування вичерпалися.

У 1916 році і на Чернігівщині діяльність благодійних організацій почала слабшати, що не дивно, враховуючи загальний спад патріотизму й появу антивоєнних настроїв у суспільстві. Матеріальне становище населення поступово гіршало, у той час як солдатські сім'ї, що отримували допомогу від казни, часто мали більш високий порівняно з іншими рівень життя, що аж ніяк не сприяло бажанню надавати їм допомогу.

24 листопада 1917 року в газеті "Наш край" було опубліковане останнє повідомлення про організацію допомоги воїнам-інвалідам.